

(שו"ת שואל ומשיב ח"א סח – מובא בשדי חמד, מערכת א' קג. ושם הקשה עליו מדברי כמה ראשונים שכתבו שגם על סתמא דגמרא שייך לומר 'אמרא לא שמיע ליה').
עוד יש לתרץ, שאף כי הקשו כאן מן התוספתא, עיקר הדין כבר שמענו במשנה בהוריות (יב:): שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל. (וכבר מצינו בכמה מקומות שהקשו מבריתא הגם שאפשר היה להקשות ממשנה, כי בה מפורש פרטים נוספים, כמוש"כ הראשונים).
ועוד יש לומר, על פי מה שכתב ב'שדי חמד' (מער' ב' נה), שבריייתא השנויה בלשון 'תנו רבנן' – שגורה היא בפי כל ואין לומר עליה 'לא שמיע ליה'. ואף ברייתא זו מובאת ביומא (יג:): בלשון 'תנו רבנן'. (מגדים חדשים – ברכות כו.)

דף קיא

סיכומי סוגיות

הנה סיכום הדינים העולים, באופני נתינת הכסף והאשם בגזל-הגר, למשמרות השונות – על פי ה'משנה למלך' (גזילה ח, יב) והחזו"א (ב"ק כ, טו); –
א. נתן הכסף תחילה ליהויריב במשמרתו, וחזר ונתן האשם לידעיה במשמרתו – בזה לא נחלק אדם מעולם, שכל אחד זכה בשלו, כדתנן במתניתין.
ב. נתן הכסף בתחילה ליהויריב במשמרתו, וחזר ונתן האשם לידעיה במשמרת יהויריב – לדעת כולם יחזור האשם ליהויריב, שהרי ידעיה קיבל את האשם במשמרת לא לו (ועוד, יש לקנסו על שקיבל אשם ללא שקיבל כסף). 'וזה פשוט'.
וכן הדין אם נתן הכסף והאשם לידעיה בעת משמרת יהויריב. חוזר הכל ליהויריב. (משנה למלך).
(אלא שכתב שיש חילוק בין שני המקרים, באופן שעברה משמרת יהויריב ולא תבעו, האם מועילה מחילתם לבני ידעיה; שבאופן הראשון לא מועילה מחילת יהויריב לכך שידעיה קבל אשם ללא כסף, אך באופן השני שכל חטאם היה שקבלו שלא בעת משמרתם, מועילה מחילת יהויריב על כך).
ג. נתן תחילה את האשם ליהויריב במשמרתו, וחזר ונתן הכסף לידעיה במשמרתו – לדעת כולם יחזור האשם לידעיה, משום קנס ליהויריב, על שקבל האשם קודם לכסף. (וכדברי רש"י במשנה, שאף ר' יהודה מודה לזה).
ד. נתן האשם ליהויריב במשמרתו ואח"כ נתן הכסף לידעיה בעת משמרת יהויריב – מחלוקת רבי יהודה וחכמים; לחכמים, קונסים את יהויריב שקבל האשם לפני הכסף, ויחזור האשם אצל הכסף, לידעיה. ור' יהודה סובר לקנוס את יהודע שקבל הכסף במשמרת לא לו, וחוזר הכסף אצל האשם, ליהויריב.
ומבואר בגמרא, שלא קנס רבי יהודה אלא כשהאשם עדיין קיים, אבל אם כבר הקריבוהו בני יהויריב, יחזור ויביא אשם אחר שיקריבוהו בני ידעיה. והעור של האשם הראשון – זכו בו בני יהויריב.
(ויש מקום לומר, שדוקא לר' יהודה אמרו כן, כמשמעות הלשון 'לדברי רבי יהודה...'; אבל לחכמים שסוברים לעולם לקנוס את יהויריב על שהקדימו לקבל האשם, יש לקנסם גם כאן שלא יזכו בעור. ואין הדבר מוכרח.
ואולם כתב בחזו"א (ב"ק כ, טו), שלחכמים הקרבן כשר, שהרי בני ידעיה זכו בכסף לשיטתם, נמצא שקרב הקרבן אחר הכסף. אך יש מקום לדברים הנ"ל באופן שהאשם קרב לפני שקבלו בני ידעיה את הכסף).
שיטת הרמב"ם (גזילה ח, יב. כפי שפרשה בחזו"א שם), שאותה מחלוקת קיימת גם בשנתן קודם את הכסף

למשמר שאינו זמנו, ואח"כ נתן את האשם לזה שהוא משמש עתה. (וכך נקראת המשנה לשיטתו: 'נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה, יצא ולא י' קמוצה) אשם ליהויריב וכסף לידעיה. אם... – כ"כ החזו"א שם, ע"ש).
ה. ואם עברה משמרת יהויריב ולא תבעו את הכסף מבני יהודע – הרי שמחלו את זכותם, ומודה ר' יהודה שיקריבו אותו בני ידעיה.
ונראה שאם תבעו ולא השגיהו בהם, ובינתים עברה משמרתם, חייבים בני ידעיה להחזיר הכסף לבני יהויריב, והסברא נוטה שיוכלו בני יהויריב להקריב האשם בזמן משמרת יהודע. (מל"מ שם).
ו. ואם עבר זמנו של שתי המשמרות ולא תבעו אלו את אלו, חוזרים וזוכים בני יהויריב בהקרבה, ויחזור הכסף להם. (וכתב רש"י שיקריבוהו לכשיגיע שוב זמן משמרתם. ובמל"מ שאל על טעם הדבר, מדוע לא יוכלו להקריב בכל עת, כדין קרבן השייך לכהן. וע' בחזו"א).
ואולם, דין זה מבואר בגמרא אליבא דרבי יהודה, אבל לחכמים, כתב ב'משנה למלך', הקנס ליהויריב עומד בעינו ולא מועילה מחילת ידעיה על זה, אלא יחזור האשם אצל הכסף.

פרק עשירי 'הגזול ומאכיל'

הערות ובאורים בפשט

'הגזול ומאכיל את בניו והניח לפניהם' – פירוש (כן משמע בגמרא): הגזול ומאכיל את בניו גזילתו זו, (גם אם הוא חי). או שהניח לפניהם – שמת והשאיר את הגזילה כירושה להם. ('הניח' – לשון עזיבה ונטישה, כבקהלת (ב) 'שאניחנו לאדם שיהיה אחריו').
ונחלקו בגמרא, אם ב'הניח לפניהם' מדובר כשהגזילה קיימת (רבי, רמי בר חמא) או דוקא בשאכלום (כך מעמיד רבא, וכשיטת ר' אושעיא).
(בכמה כ"י הגרסא 'או הניח' וכן 'הניח' או 'המניח' – וכנראה גרס כן הרשב"א בשו"ת ח"ב קיח. ובציטוט שמופיע בגמרא: 'אם הניח').

'רבא אמר: רשות יורש לאו כרשות לוקח' – (וכן הלכה). זו לשון הגר"ש פישר שליט"א בספרו (בית ישי – ק): '...ומה טעם בדברי? ונראה פשוט, דשאני ירושה ממכר ומתנה. דהתם החפץ עובר מבעלות לבעלות, משא"כ בירושה החפץ נשאר באותה הבעלות, אלא שנתחלפו הגברי השולטים באותה בעלות. והיינו מאי דאמרינן בעירובין (ע): 'יורש כרעיה דאבוה הוא', דהוא בא בחריקיה לשלוט באותה בעלות. והיינו נמי טעמא דאשכחן כמה דברים שאי אפשר להקנותן ואילו יורש יורשם. כגון: חוב, וטובת-הנאה, והקדש, ומעשר-שני למאן דאמר 'ממון גבוה'...'
מעתה הרי מובן הטעם דירושה לא חשיבא שינוי רשות. דכבר הכריחו האחרונים, דטעם שינוי-רשות אינו מצד 'בהיתירא אתא לידיה' גרידא, אלא הוא קנין לגזולן כשאר קניני גזלה, כמו שינוי מעשה ושינוי השם. ואם כן, בשלמא במכר ומתנה, יש כאן שינוי בחפץ הגזול, שעבר מבעלות לבעלות. אבל בירושה, הרי לא עבר החפץ כלל מבעלות לבעלות, אלא נשאר באותה הבעלות, אלא היורש בא בחריקיה דאבוה ודו"ק'. (והרבה בהוכחות ובהסברת יסוד זה, בספרו ובשיעוריו).

ציונים וראשי פרקים לעיון

'אמר רב חסדא... כי תניא ההיא לאחר יאוש' – מבואר בסוגיא שיש חילוק בדיון, בין קודם יאוש בעלים לאחר יאוש, גם בהנחה שיאוש לבדו אינו עושה קניין. שהרי אם בא אחר ואכלו – אם קודם יאוש, אמר רב חסדא: רצה מזה גובה רצה מזה גובה, ואם לאחר יאוש – השני פטור. (אכן לדעת רמי בר חמא, אפילו קודם יאוש השני פטור).

וכתבו התוס' בסוף דבריהם, שסברא היא, שלאחר יאוש, הגזילה אינה ברשות בעליה כמו קודם יאוש, שהרי מועיל בה עתה שינוי רשות וכדומה. ולכן, כיון שהשני אינו 'גזול' אי אפשר לתובעו. ומכאן למד באור שמח (נוקי ממון יא, א) שאין חיוב נזיקין למזיק דבר שנתייאש ממנו בעליו. וכן צידד בשו"ת פרי יצחק (ח"ב סב) שהגזול עצמו שהזיק לאחר יאוש, פטור מדין מזיק (ונפ"מ בהוקר התפץ בין מעשה הגזלה למעשה הנזק).

וכפי הנראה, כל לאחר יאוש הריהו כלפי בעליו כדבר ללא ערך ממוני, ואע"פ שהוא שלו. ובוה יש לפרש מה שהגזול יכול להקדישו לאחר יאוש, גם אם יאוש לבדו אינו קונה לו, (דהוי יאוש ושינוי רשות, כמבואר בפרק 'מרובה'). ושיטת הרמב"ן (בפרק 'לולב הגזול') שאין הגזול קונהו, והרי זה כשוחט שלא לשמו, ומדוע חל ההקדש, והלא אינו שלו? אלא יש לפרש על פי הנ"ל, כיון שהוקלש כחו של הבעלים בחפץ זה, שוב יכול הגזול להקדיש הגם שאינו שלו. (עפ"י קהלות יעקב – ב"ק לח)

– על גדר חיובו של האוכל, לפני יאוש, דנו רבות בספרי האחרונים; יש שכתבו שחיובו מטעם 'מזיק', אבל מדין 'גזול' או 'גנב' פטור, לפי שמיעטו 'גונב מבית האיש' – ולא מבית הגנב. ולשיטה זו פטור זה של הגונב מן הגנב נאמר גם לגבי הקרן. (קצות החושן – לד).

וכמה אחרונים חלקו, שלא נתמעט הגונב מן הגנב אלא מן הכפל, אבל בקרן – חייב, וכאן חייב האוכל מצד גנבה. (ע"ש בנתיב"מ, אמרי משה – טו באורך; אור שמח – גניבה ג).

(ויש שדנו לפטור מטעם 'מזיק', על פי מה סברת 'שלטי הגבורים' (פ"ק דב"ב. ומובא לעיל דף עח. חוברת יז) שכל נזק שיש מי שאחראי לפצות את הבעלים ולשלם על הזקיו, אין המזיק חייב בו. ואף כאן, הלא הגזול הראשון נתחייב כבר לשלם לבעלים. אך אמנם מדין 'גנב' אפשר לחייבו, שמתחייב על עצם לקיחתו ללא קשר עם הפסד הבעלים (אך זה דלא כהש"ג שכתב כן גם לענין גנבה) – ע' בארוכה בקהלות יעקב – ב"ק כב).

הסבר נוסף, שחיובו של האוכל מדין 'נהנה', וכיון שהלה הרי נחסר באכילתו של זה, מגלגלין עליו תשלומין מלאים. – ע' קהלות יעקב שם ובסי' יז, ובמה שכתב בבבא בתרא – כח.

'והכא במאי עסקינן – כשאכלום' – ואף על פי שאילו הגזילה היתה קיימת, היתה חוזרת לבעליה, בין אם היא מונחת ברשות האב בין ברשות הבנים, נמצא אם כן שבאכילתם הרי הם הזיקוהו, כמזיק שעבודו של חברו – אין לחייב מטעם מזיק שעבודו אלא כגון החופר בורות בקרקע ששיעבד לחברו, וכן שורף שטרותיו של חברו, אבל הלוקח או מקבל מתנה, שקבל קרקע שהיא משועבדת לאחר, אינו חייב מטעם 'מזיק', שהנזק מתייחס למוכר ולנותן ולא להם. וכן כאן, אין מחייבין את הבנים. (שו"ת המיוחסות לרמב"ן, נו)

'הניח להם אביהם אחריות נכסים חייבין לשלם' – בזמן הזה, מתקנת הגאונים, חל שעבוד גם על

המטלטלין, ולכן כל הנכסים שמותיר האב במוותו, משועבדים לתשלום הגזילה, גם אם אכלו הבנים לאחר יאוש. (עפ"י הרא"ש, ש"ט, סמ"ע חו"מ שסא סק"י)

אלא אמר רבא: כי שכיבנא, ר' אושעיא נפיק לוותי דתריצנא מתני' כוותיה'
 'לפתח חטאת רובץ' – כיון שמת האדם, הכל באים לתבוע את המגיע להם. גם ה'חטאת' – החטא הקטן ביותר, גם הוא שומר על הפתח.
 והנה אמרו, כל העושה מצוה אחת, מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא, וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה, מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין, וקשורה בו ככלב.
 ומי שלמד ועלה בידו לתרץ דברי הרמב"ם, או רש"י ותוספות, הלא יצאו המה לקראתו לקבל פניו בעולם האמת, כפי שאמר רבא 'כי שכיבנא...'. ומעתה, נקל לשער העלבון הגדול, שבעת יצאו רבותינו הראשונים והאחרונים לקראת הנשמה, יופיע פתאום גם המקטרג הנולד מהחטאת ויתבע את חלקו! (חפץ חיים' – בראשית).

דף קיב

באורים בפשט ועיונים

ושאני הכא דאמר קרא: אל תקח מאתו נשך ותרבית' – אהדר ליה כי היכי דנחי (ד'נחיה) בהדך, לדידיה קא מוזהר ליה רחמנא, לבריה לא מוזהר ליה רחמנא' – הדרש מסתמך על סוף המקרא: 'אל תקח... וחי אחיך עמך', שמזה נלמד, החזירהו לו כדי שיחיה עמך. וכיון שנתן מדעתו, אין אזהרה זו מתייחסת אלא לזה שלקח ממנו, ולא לבנו, שאינו מוזהר יותר מכל אדם מ'ישראל'.
 (הרשב"א).

(וכו"ב מצינו פעמים רבות בדרוז"ל, שהביאו בדרשה את תחילת הפסוק, בהסתמך על סופו, כאומר 'וכו' וכמוש"כ התוס' בנויר מח. ד"ה לאביו) וכיוצא בזה בפרוש הרא"ש – נדרים נה. ועוד רבות.
 והנה שתי דוגמאות נוספות: חגיגה יב, א – 'אדה"ר מן הארץ עד לרקיע' וכו' והראיה נסמכת על המשך הפסוק 'למקצה השמים' וכמוש"כ רש"י.

שם טו: זעליו הכתוב אומר: 'משכני אחריו נרוצה' ועיקר הסמך מהסיפא 'הביאני המלך חדריו'. ע"ש במהרש"א.
 מהרמ"ה (בשיטה מקובצת) משמע, שאיסור 'אל תקח' אינו קיים כלל אצל היורשים, וגם אם האב לא לקח בחייו, אין הם מוזהרים מלקחת. (אלא שהוסיף וכתב שמותר להם ליטול הרבית 'מדעתו של הלוה'. ויש להוכיח שדעתו שמבחינה ממונית – משפטית לא חל חוב על הרבית, כי אם אכן נוצר חוב ממון, יכולים ליטול אף בעל-כרחו. – מרשימות הגר"ש רחובסקי זצ"ל – מובא בשיעורי ר"ש – קדושין ו: אות גג).
 (יש להעיר, שהרמ"ה לא הזכיר אלא שאם נטלו היורשים, גם לאחר מות אביהם, אינם חייבים להחזיר. ואפשר אולי שלכתחילה אסור להם ליטול, משום שע"כ הם עושים את אביהם לעברייך, כי אף שנתחייב כבר, אם לא תילקח הרבית, הרי לא יצא העוון אל הפועל, אלא שאם כבר נטלו, נקבעה כבר עבירתו, ומחויב חזרה – פטורים. ובשיעורי ר"ש שם איתא שלהרמ"ה מותר להם אף לכתחילה ליטול).

'היתה פרה שאולה לו וטבחה בשבת – פטור, שאיסור שבת ואיסור גניבה באין כאחד' – יש

קעט. א. מהם הדינים היוצאים מכך שהקרן של גזל הגר נקרא בתורה 'אשם'?

ב. האם יש חילוק בדין בין הקרן לחומש, בגזל הגר?

ג. האם הכהנים הזכאים בגזל הגר – כיוורשים, או כמקבלי מתנה? (קי)

א. אינו מושב אלא ביום; אינו מושב לחצאין; אין הכהנים חולקים גזל הגר כנגד גזל הגר.

ב. כן, נתינת הקרן מעכבת את האשם ואת הכפרה, ואין נתינת החומש מעכבת. (ואפשר גם לענין נתינת לילה ונתינה לחצאין – ע' תד"ה למאי).

ג. מסקנת הגמרא שמקבלי מתנה הם, ואי אפשר להשיב להם חמץ שעבר עליו הפסח, שאין כאן 'נתינה', וכן פטורים הם ממעשר-בהמה מגזל המושב להם, כדין לקוח ומקבל מתנה.

קפ. איזו משמרת זוכה בהקרבת האשם ובכסף הגזילה (בגזל הגר שמת) – באופנים הבאים:

א. נתן האשם למשמרת יהויריב במשמרתו, ונתן הכסף למשמרת ידעיה במשמרתו.

ב. נתן האשם ליהויריב במשמרתו, ואת הכסף לידעיה בזמן משמרת יהויריב. (פרט הדין אם כבר הקריבו יהויריב את האשם, ואם לא הקריבו).

ג. כסעיה ב. אלא שעברה משמרת יהויריב ולא תבעו את הכסף.

ד. כנ"ל, ועבר זמן שתי המשמרות, ולא תבעו אלו את אלו. (קיא).

א. קונסים את יהויריב על שקבלו האשם לפני הכסף, ולכן אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה (כדתנן במתניתין, ואף ר"י מודה לכך – רש"י במשנה).

ב. לר' יהודה – יחזיר כסף אצל האשם, שקנסו לידעיה לפי שקבלו הכסף שלא במשמרתם. ולחכמים – יחזיר האשם אצל כסף, שקנסו את יהויריב על שקבל אשם קודם כסף. ואם כבר הקריבו יהויריב את האשם – פסול, וזכו יהויריב בעורו, ויחזור ויביא אשם אחר ויקריבוהו בני ידעיה.

ג. הרי מחלו לידעיה, ויקריבו בני ידעיה את האשם, אף לר' יהודה.

ד. חזור דינו בכסעיה ב. (ולר"י יקריבוהו בני יהויריב כשיגיע זמן משמרתם. רש"י וע' מל"מ וחזו"א).

פרק עשירי – הגזל ומאכיל'

קפא. א. הגזל מחברו, ונתייאש, ומת הגזלן – האם יורשיו חייבים להשיב את הגזלה או את דמיה?

ב. הגזל מחברו, ולא נתייאש, ובא אחר ואכלו – ממי גובה הנגזל? (קיא:)

א. אם הגזילה קיימת – מחלוקת רמי בר חמא ורבא, האם 'רשות יורש כרשות לוקח' והרי כאן יאוש ושינוי רשות ופטורין, מלבד אם הגזילה היא דבר חשוב ומסוים, שמשום כבוד אביהם – מחזירין. או שמא אין זה שינוי רשות וחייבין להחזיר. ואם אין הגזילה קיימת, כגון שאכלום, פטורין מלשלם אא"כ הניח להם אביהם קרקעות (בזמן הגמרא, שמטלטלין לא השתעבדו אלא קרקעות), שנשתעבדו לפרעון חובותיו.

ב. אמר רב חסדא: רצה מזה גובה רצה מזה גובה. ורמי בר חמא חולק וסובר שהשני פטור.

קפב. א. האם ומתי ניתן לחייב יתומים קטנים על גזילת אביהם?

ב. תינוק שירד לשדה של אחר – האם דנים בענינו לפני שהגדיל? (קיב)

א. אם הגזילה אינה קיימת, כגון שאכלוהו – פטורים. ואם היא קיימת – מחלוקת סומכוס וחכמים. (בין הניח אביהם אחריות נכסים בין לא הניח. עתוס').

ב. אין ממתנינים עד שיגדיל אלא דנים בדינו מיד. ודוקא כשאין לו חזקה מאביו על אותה שדה, אבל אם מוחזק מאביו, אין דנים להוציאה ממנו עד שיגדל.

קפג. יורשים גדולים שהניח להם אביהם פרה שאולה – האם חייבים באונסיה? (קיב).

אם לא הניח להם אביהם אחריות נכסים – פטורין. ואם הניח – לרב פפא פטור (לפי שחיוב השואל באונסין לא חל אלא בשעת האונס ולא בזמן השאלה). ולרבא – איכא תרי לישני.